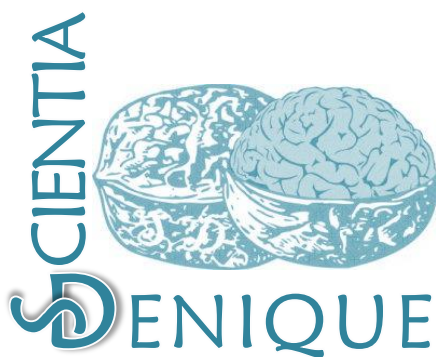

Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége

V. évfolyam, 1. kiadás

2015

Scientia Denique

A Kárpátaljai Magyar Diákok és Fialat Kutatók
tudományos kötete

Науковий вісник
Закарпатського угорськомовного товариства
студентів та молодих дослідників

2015
V. évfolyam, 1. kiadás
V рік, 1 видання

Ужгород: «Уждрук»

A Scientia Denique a KMDFKSZ által létrehívott tudományos kötet, amely a kárpátaljai magyar tudományos életben tevékenykedő fiatal kutatók színvonalas munkáit gyűjti össze. Jelen kiadvány a történelem, magyar nyelv- és irodalomtudomány, fizika, matematika, biológia, politológia, néprajz és a gyógyszerészet területeiről közöl írásokat.

KIADÓ: *Kárpátaljai Magyar Diákok és Fiatal Kutatók Szövetsége*

FŐSZERKESZTŐ: *Horváth Attila*
A KIADÁSÉRT FELEL: *Turányi Tatjana*

A korrektúrát és tördelést a szerkesztők végezték

A KÖTET TANULMÁNYAINAK TARTALMÁÉRT MINDEN ESETBEN A
SZERZŐK VÁLLALJÁK A FELELŐSSÉGET

A TANULMÁNYKÖTET MEGJENÉSÉT TÁMOGATTA:

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

TARTALOM

HUMÁNTUDOMÁNYOK

<i>Balogh Ildikó: Kárpátalja magyarsága a 20. század elején</i>	9
<i>Botos Beáta: István király törvényei a középkori Magyarországon</i>	15
<i>Dolinai Zsuzsanna: Nemzetpolitikai tendenciák és érdekérvényesítések az Európai Unió kontextusában</i>	26
<i>Fábián Miklós: Magyarország külpolitikája a bethleni konszolidáció idején</i>	35
<i>Jaró Viktória: Jellemábrázolás Nagy Zoltán Mihály A sátán fattya című kisregényben</i>	43
<i>Kopasz Gyula: Dercen község demográfiai változásai 1784-2013 között</i>	57
<i>Kőszeghy Máté: A népi frazémák Hetyenben — a helyi nyelvjárási diftongusok jelöléssel</i>	65
<i>Kosztur András: A német Sonderweg és az orosz Eurázsia-eszme: hasonlóságok a különutasság megfogalmazásában</i>	78
<i>Kovács Tünde: A nyelvhasználati stratégiák vizsgálata Jókai Mór Fekete gyémántok című regényében</i>	86
<i>Mihók Richárd: Adalékok Máramaros vármegye korai történetéhez</i>	98
<i>Molnár Beatrix: Munkácsy Mihály társadalmi helyzetének változásai</i>	105
<i>Molnár Krisztina: Irodalmi igény Kárpátalján — olvasói érdeklődés változása a XXI. században</i>	112
<i>Orosz Júlia: Ratkó Anna egészségügyi miniszter szerepe a szocialista Magyarországon</i>	126
<i>Szimkovic Oxána: Neologisms in English and their translation into Ukrainian</i>	137

Váradai Enikő: A csuhéból készült népművészeti tárgyak Visken..... 143

REÁLTUDOMÁNYOK

Bota Anita: A módosított neuron elemek szintézise első rendű
aproximációs módszer által..... 162

Simon Anikó: A módosított (általánosított) neuron elemek szintézise
iterációs módszer által 171

Túróci Jolán: Pion-Nukleon szórás a lineáris szigma modellben 184

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

Molnár Attila, Bihari Krisztina, Pfeifer Anita: A valuabilitás, mint a
diverzitás mérésére alkalmazható mérőszám..... 198

Szanyi Szabolcs, Szanyi Kálmán, Katona Krisztián: Első adatok a
Nagydobronyi Vadvédelmi Rezervátum (Nyugat-Ukrajna, Kárpátalja)
herpetofaunájához218

Szűcs Nikolett: A migrén és kezelésére használt gyógyszerek
farmakológiája.....228

Kosztur András.....

A német Sonderweg és az orosz Eurázsia-eszme: hasonlóságok a különutasság megfogalmazásában

Az első világháború, illetve az azt követő forradalmak egész Európa számára komoly megrázkódtatást jelentettek, s így új kihívást állítottak azon gondolkodók elé, akik hazájuk helyét próbálták megtalálni a „boldog békeidőket” lezáró történelmi viharok világában. Különösképp így volt ez az olyan feltörekvő hatalmak esetében, mint amilyen Németország és Oroszország volt, amelyek már a XIX. században is más úton haladtak, mint a Nyugat vezető államai, és amelyeket a háborúk és forradalmak csak még inkább „külön útra” sodortak. Jelen tanulmány célja, hogy összehasonlítsa elsősorban az ún. konzervatív forradalomhoz köthető német Sonderweg-gondolatot és az 1920-as évek orosz emigránsai közt kibontakozó Eurázsia-eszmét, bemutatva a nemzeti különutasság megfogalmazásának főbb motivációit és jellemzőit a német és orosz gondolkodók körében.

„Az 1914-es év eszméi” és a Sonderweg

Az első világháború kirobbanása a hadviselő országokban eleinte óriási lelkesedést váltott ki a szélesebb tömegek körében is. A harcoló nemzetek nagy lehetőségként tekintettek a háborúra, amelyben

megtorolhatják régi sérelmeiket és megvalósíthatják nagyhatalmi törekvéseiket. Különösképpen magával ragadta ez a lelkesedés Németországot és a német értelmiség legkülönbélebb rétegeit, ahol számos gondolkodó megannyi műve dicsőítette a háborúban az oly régen várt „német forradalmat”, amely elsöpri a dekadens és anyagi nyugati hatalmak által uralt rendet, amely Németországot mindedig akadályozta és a hatalmak második sorába igyekezett szorítani. A háború alatt hasonló szellemű írások láttak napvilágot többek között Werner Sombart (*Kereskedők és hősök*), Ernst Troeltsch (*A német kultúra metafizikai és vallásos szelleme*), Thomas Mann (*Frigyes és a nagy koalíció, Egy apolitikus ember elmékedése*) vagy Johann Plenge (*1789 és 1914: Jelképes évek a politikai szellem történetében*) tollából. Ezen, a háború alatt különböző időben született művek fejezték ki az ún. *1914-es év eszméit*, amelyek legfőbb vonása az volt, hogy szembeállította a német szellemet az ellenséges államok (elsősorban Anglia, másodsorban Franciaország) szellemiségével, beleértve azok liberalizmusát, demokratizmusát és anyagi, kereskedői felfogását, és egy sajátosan német út — azaz *Sonderweg*, „külön út” — felvázolását jelentették.

„Az 1914-es év eszméi”-nek orientációit nagyban befolyásolta, hogy egyrészt Németország a világháborúban szembekerült a — félig-meddig szintén német Osztrák-Magyar Monarchián kívül — az összes nagyhatalommal, ami szükségszerűen erősítette a világgal való szembenállás gondolatát, másrészt pedig az a tény, hogy a nyugati hatalmak maguk is mint a civilizált népeknek a német barbárság és militarizmus elleni küzdelmét propagálták a nagy háborút (az első világháború ideológiai megalapozásáról l. *Румкевич*, 2012). Eszmei gyökereit tekintve pedig Friedrich Nietzsche volt rá a legnagyobb hatással, aki ugyan elvetette a német nacionalizmust, a polgári társadalmat támadó kritikáját a világháborús német gondolkodók könnyen — és részben joggal — beépíthették nézeteik közé, hiszen Anglia és Franciaország a polgári társadalom történelmi szimbólumai voltak. Werner Sombart pl. egyenesen Nietzsche háborújának nevezte az 1914-es év háborúját (*Зомбарм*, 2005, 44.).

Bármily meglepő, a német különutasság eszméjének másik szellemi elődjét Oroszországban találhatjuk meg: az ugyanis nem más, mint Fjodor Dosztojevszkij. Az orosz író összes művének német nyelven való megjelenése, ami Arthur Moeller van den Brucknak volt köszönhető, egyfajta Dosztojevszkij-kultusz kialakulásához vezetett a német értelmiség bizonyos köreiben. Maga Moeller van den Bruck nagy tanítónak nevezte Dosztojevszkijt, és osztozott az orosz író Nyugattal

szembeni ellenszenvében; úgy vélte, Németországnak szüksége van Oroszországra, mint a nyugatossággal szembeni ellensúlyra, Oroszország pedig annál közelebb áll Németországhoz, „minél kevésbé nyugati, és minél mélyebben orosz, szláv, bizánci...” (idézi Алленов, 2001, 126.). Moeller van den Bruck — ellentétben a Nyugathoz tartozó Franciaországgal — európai népnek tartotta az oroszokat (az európaiság kritériumaként a európai öntudatot, szemléletet nevezve meg), akiket azonban a Nyugat demokratikus és liberális felfogása Ázsiába szorít ki, és egyedül a németek „adhatják vissza” őket Európának (*Мёллер ван ден Брук*, 2000). Dosztojevszkij nézetei nagy hatással voltak Thomas Mannra is, akinek az *Egy apolitikus ember elmékedései* (*Betrachtungen eines Unpolitischen*) című műve Dosztojevszkij azon gondolatára alapul, miszerint Németország természeténél fogva protestáló ország, amely szemben áll Róma, illetve Róma örökösének civilizációjával (*Mann*, 2014). Ez egyben a német Sonderweg leglényegretörőbb megfogalmazása: szembenállás a nyugati civilizációval.

Az eurázsianizmus

Az Eurázsia kifejezés megalkotása a német Humboldt nevéhez fűződik, aki azt Európa és Ázsia együttes megnevezésére használta. Politikai töltetet orosz környezetben kapott, ahová — akkor még a földrajzban használatos értelemben — egy Lamanszkij nevű földrajztudós vezette be még a XIX. század végén (*Дугин*, 2002). Az eurázsianizmusnak, mint politikai eszmének a kezdete csak a világháború utáni évekre tehető: 1920-ban jelent meg ugyanis Nyikolaj Trubeckoj *Európa és az Emberiség* («*Европа и Человечество*») című műve, melynek főbb gondolatai az eurázsianizmus alapjaivá váltak. Ezen könyv állításaira reagált Pjotr Szavickij *Európa és Eurázsia* címmel («*Европа и Евразия*»), több ponton „kijavítva” annak szerzőjét. A legfontosabb ilyen módosítást éppen munkája címével javasolta: míg Trubeckoj kora alapkonfliktusát Európa és az emberiség többi része közti ellentétben látta (*Трубецкой*, 1995), addig Szavickij felhívta a figyelmet a Trubeckoj-féle „Emberiség” különböző alkotóelemei közti erőkülönbségre, s így a világ európaisítása elleni harc éllovasaként Oroszországot nevezte meg, amelyet azonban mind földrajzilag, mind kulturálisan különállónak tartott Európától és Ázsiától egyaránt, s így az Eurázsia kifejezést alkalmazta rá vonatkozóan (*Савицкий*, 2010c). A két gondolkodó azonban a főbb alapelvekben egyetértett, és rövidesen már közös gyűjteményt jelentettek meg Szófiában *Kivonulás Keletre* («*Исход к Востоку*») címmel, két újabb eszmetársukkal, Georgij Florovszkijjal és

Pjotr Szuvcsinszkijjal együtt. Ezzel a kötetel vette ténylegesen kezdetét az eurázsianizmus (*Савуцкуї, 2010b*).

Amint az az eurázsianizmus „alapítóatyái” műveinek címéből is kiderül, egyik legalapvetőbb szellemi kiindulópontjuk az Európától való elhatárolódás volt. Oroszország és Európa külön kezelése nem volt újkeletű az orosz gondolkodók körében; tulajdonképpen erre épült a XIX. századi szlavjanofilizmus is. Az eurázsianisták azonban elvetették a szlavjanofilizmust. Az Európa és az Emberiség a következő gondolattal zárult: „Mindig emlékeznünk kell rá, hogy a szlávok és a germánok, vagy a turániak és az árjak szembeállításuk nem vezet a problémák végleges megoldásához és hogy csak egyetlen valós szembenállás létezik: a latin-germánok — és a világ összes többi népe, Európa és az Emberiség. (*Трыбеукоў, 1995, 104*) „A valóság ítélőszéke előtt a „szlávokhoz” fogalma, úgy látjuk, nem igazolta azokat a reményeket, amelyeket a szlavjanofilizmus hozzá fűzött. Ezért mi nem csak a „szlávokhoz” fordulunk, mint nacionalizmusunk alanyai felé, hanem az „eurázsiai” világ népeinek egész sora felé, melyek között az orosz nép központi helyet foglal el” — írta Pjotr Szavickij a *Kivonulás Keletre* című kötethez írt előszavában, hozzátéve, hogy ezek a népek nem tekinthetők sem európaiaknak, sem ázsiaiaknak (*Савуцкуї, 2010a, 119*).

Az eurázsianizmus alapgondolata tehát az volt, hogy az Orosz Birodalom (illetve a Szovjetunió) területén élő népek önálló, Európától és Ázsiától egyaránt elkülönülő sorsközösséget alkotnak. Ezen új, „hatodik világrésznek” pedig történelmi küldetést szántak.

Szemben Európával

Ez a történelmi küldetés pedig a hanyatló, materialista, az egész világot igába hajtó Európa és főképp az európaiasodás elleni küzdelem vezetése. A szlavjanofilek „izolacionizmusát” Trubeckojnál egyfajta világorradalomra való felhívás váltotta fel. Trubeckoj szerint (*Трыбеукоў, 1995, 57-58*) a kozmopolitizmus és a sovinizmus valójában egyazon jelenség két végletét jelentik, és pedig a latin-germán kultúra *egocentrikus* gondolkodásának a kivetülései. Ugyan a sovinizma saját népét felsőbbrendűnek tartja, míg a kozmopolita éppen ellenkezőleg, a nemzetek közötti különbségek eltörlésére törekszik az egységes emberi civilizáció nevében, ha mélyebben megvizsgáljuk a kozmopoliták civilizáció fogalmát, észrevehetjük, hogy az alatt valójában az európai, latin-germán civilizációt értik. Így a kozmopolitizmus Trubeckoj szerint (*Трыбеукоў, 1995, 60*) nem más, mint összeurópai sovinizmus, amely az

európai emberek egocentrista természetéből fakad. Az *Európa és az Emberiség* teljes egészében arra a gondolatra épül, hogy az európaiak énközpontú, szubjektív gondolkodásmódjuk miatt ugyan a saját kultúrájukat magasabbrendűnek tartják más kultúráknál, és éppen ezért megpróbálják leigázni és európai jellegűvé alakítani azokat, álláspontjukat semmi sem bizonyítja, sőt, az európai kultúra átvétele (vagy az arra irányuló törekvés) negatívan hat a nem európai népekre, ezzel a törekvéssel szembe kell szállni. Ehhez — tehát az európaiakkal való harchoz — át lehet venni az európai kultúra vívmányait, de ki kell küszöbölni az annak egocentrizmusából fakadó előítéleteket. Trubeckoj ezt az egocentrizmust a latin-germán népek sajátos „végzetes hiányosságának” tekintette, amely más kultúrákra nem jellemző (amennyiben pedig mégis feltűnne, éppúgy elítélendő lenne, mint az európaiak énközpontúsága), így az attól való elszakadás alatt tulajdonképpen azt értette, hogy a nem európai népek értelmiségének meg kell tanulnia objektívan, nem a latin-germán népek szemszögéből tekinteni saját népére. Szavickij erről másképpen vélekedett. Tagadva, hogy az egocentrizmusról való lemondás bármely nép esetében lehetséges, sőt mi több, szükséges volna, az európai egocentrizmussal az eurázsiai egocentrizmust kívánta szembeállítani (*Савицкий*, 2010c, 114).

A fentiekől némiképp eltérő álláspontot képviselt Pjotr Bicilli történész és irodalomkutató, aki 1922-es, *Kelet és Nyugat az Óvilág történetében* («Восток» и «Занад» в истопии Старого света) című írásában arra a következtetésre jutott, hogy Európát és Ázsiát összeköti a közös múlt, és az Európát érintő hanyatlás forrása éppen eme egység megbomlásában rejlik. Eme bomlási folyamat a XV. század végén kezdődött, az Újvilág felfedezésével, és az Európát Ázsiával összekötő szárazföldi utak törökök általi elvágásával. Oroszország története a XVI. századtól kezdve Eurázsia egységének helyreállítására irányuló kísérletnek tekinthető, és ennek a kísérletnek a kimenetele határozza meg az egész Óvilág jövőjének alakulását (*Буццлли*, 1996). Eme írás a *Kivonulás Keletre* című kötet folytatásaként 1922-ben, Berlinben kiadott *Úton* («На нумях») című eurázsianista gyűjteményben jelent meg, Bicilli együttműködése azonban a fennálló véleménykülönbségek miatt azonban csak rövid ideig tartott az Eurázsia-eszme híveivel (*Савицкий*, 2010b), azonban jól példázza, hogy az önálló eurázsiai civilizáció létezésének igénye nem feltétlenül járt együtt a különutassággal.

A Sonderweg módozatai: a Nyugattal vagy ellene?

A gyarmatosító civilizáció elleni küzdelem, mely Trubeckojnál és Szvickijnél, mint eurázsiai küldetés jelent meg, Thomas Mann már említett *Egy apolitikus ember elmékedései* című művében, mint német küldetés fogalmazódik meg. Mann szétválasztotta a Trubeckoj által latin-germánnak nevezett civilizáció két alkotóelemét, és szembeállította azokat. A római szellem örököseit az univerzalizmus, a világ egységesítésének óhaja hajtja, „ezért élnek”, míg Németország „feladata a protestánság” ezzel a törekvéssel szemben (Mann, 2014, 36.). Németország „habozás nélkül felvette a harcot a környező világgal, a római Nyugattal, amely most már csaknem mindenütt ott van, Keleten, Délen, még Északon és az óceánon túl is, ahol az új Capitolium áll...” (Mann, 2014, 42). Így ebben műben rajzolódik ki a legradikálisabb különütasság, a „Kelet és Nyugat közti német magány” gondolata. Egyedül Oroszország felé megengedőbb Thomas Mann, hiszen, bár a háborúban a Nyugat szolgálatába szegődtek, annak civilizációja az oroszok számára is idegen, ellenséges.

Itt meg kell említenünk Oswald Spenglert, akinek alapfelfogása illeszkedett a világháború alatt megjelent Sonderweg-eszmébe: *Poroszság és szocializmus (Preussentum und Sozialismus)* című műve az angol kapitalista és orosz szocialista szellem szembenállásáról szólt, amellyel tulajdonképpen a Sombart, Scheler, Plenge stb. által kikövezett úton haladt tovább. A háborús összeomlás és a forradalom ugyan szerinte a szocializmus (amely fogalom Spengler értelmezésében etikai jelentőséggel bír) legsúlyosabb veresége volt, „mindennek ellenére a két nagy világgondolat továbbra is ellentétben áll egymással: a pénz vagy a szervezet diktatúrája, a világ mint zsákmány, vagy mint állam, gazdagság vagy autoritás, siker vagy hivatás” (Spengler, 2013b, 72.). Thomas Mann vagy Moeller van den Bruck Nyugat-ellenessége azonban teljességgel idegen tőle: Spengler (2013b, 98.) szerint „legyen bár mégoly mély is az angolok, németek, amerikaiak, franciák közötti lelki — ennél fogva vallási, politikai, gazdasági — különbség, az oroszokhoz való viszonyukban azonnal zárt világgá tömörülnek”; sőt, a fehér Nyugattal szemben rendre a színes népek közé sorolta az oroszokat, akik számára a nyugati civilizáció alapját jelentő fausti szellem teljesen idegen (pl. Spengler, 2013a). Értékelése így számos ponton egyezett az eurázsianistákéval, csak éppen a német történetfilozófus az ellenkező oldalról, a Nyugat szemszögéből vizsgálta a „fehér” és a „színes” emberiség szembenállását.

Mann és Spengler, bár két, a vizsgált téma szempontjából leginkább releváns művük megjelenése között mindössze egy évnyi különbség van — az *Egy apolitikus ember elmékedései* 1918-ban, a *Poroszság és szocializmus* 1919-ben jelent meg —, megannyi hasonló gondolatuk ellenére tulajdonképpen ellentétesen szemlélik a német „küldetés” lényegét. Mindketten bírálják a „civilizációt”, megvetik és a németektől (ill. poroszoktól) idegennek tartják a liberalizmust, a pártoskodást és a demokratikus politizálást. Azonban míg Mann szerint a németek sorsa gyakorlatilag a *világgal szembemenő*, addig *Spengler* (2013b, 104.) szerint éppen a *világért való*:

Most már tudjuk, mi forog kockán: nemcsak egyedül a német sors, hanem az egész civilizáció sorsa. Ez a döntő kérdés — nemcsak Németország, hanem a *világ* számára is, melyet a világ *sámára* kell megoldani Németországban: a jövőben a kereskedelemnek kell az államot irányítania, vagy pedig az államnak a kereskedelmet?

Következtetések

Az eurázsiai és a német különút tehát hasonló megállapításokra épült és eme elméletek kidolgozói szinte megegyező következtetéseket vontak le ezekből — természetesen saját népükre vonatkoztatva. A különutasság gondolatának gyökere ugyan a hagyományos nacionalizmusban rejlik, nem vonható egyenlőségjel a jelen tanulmányban ismertetett két ideológia, illetve a német, és kiváltképp az orosz nacionalizmus közé, hiszen mind az eurázsianizmus, mind az első világháborús német Sonderweg-elméletek túllépve a nemzeti kereteken az egész világ, az emberiség sorsát kötötték össze saját népük jövőjének alakulásával.

Felhasznált irodalom:

Mann, T. (2014). *Egy apolitikus ember elmékedései*. Bp.: Gabo.

Spengler, O. (2013b). Az ember és a technika. Adalékok egy életfilozófiához. In: Spengler, O. *Válságok árnyékában*. Filozófiai írások (107-153.). Bp.: Noran Libro.

Spengler, O. (2013b). *Poroszság és szocializmus*. In: Spengler, O. *Válságok árnyékában*. Filozófiai írások (9-105.). Bp.: Noran Libro.

Алленов, С.Г. (2001). Русские истоки немецкой „консервативной революции”: Артур Мёллер ван ден Брук. *Полис*, 2001/3, 123-138.

Бицилли, П. М. (1996). «Восток» и «Запад» в истории Старого света. In: П. М. Бицилли. *Избранные труды по филологии (22-34.)*. Москва: Наследие.

Дугин, А. Г. (2002). Обзор евразийской идеологии (основные понятия, краткая история). In: Дугин, А. Г. *Основы евразийства (77-100.)*. Москва: Арктогея-Центр.

Зомбарт, В. (2005). Торгаши и герои. Раздумья патриота. In: Зомбарт, В. *Собрание сочинений в 3 томах (7-102.)*. Санкт-Петербург: Владимир Даль.

Мёллер ван ден Брук, А. (2000). Германия между Европой и Западом. *Элементы*, №3, 36-39.

Руткевич, А.М. (2012). *Идеи 1914 года*. М.: Изд. дом Высшей школы экономики.

Савицкий, П. Н. (2010а). Вступление [Предисловие к сборнику «Исход к Востоку»]. In: Савицкий, П. Н. *Избранное (115-119.)*. Москва: РОССПЭН.

Савицкий, П. Н. (2010b). Евразийская библиография 1921-1931. Путеводитель по евразийской литературе. In: Савицкий, П. Н. *Избранное (412-440.)*. Москва: РОССПЭН.

Савицкий, П. Н. (2010с). Европа и Евразия. In: Савицкий, П. Н. *Избранное (94-114.)*. Москва: РОССПЭН.

Трубецкой, Н. С. (1995). Европа и Человечество. In: Трубецкой, Н. С. *История. Культура. Язык (55-104.)*. Москва: Прогресс.

Kosztur András,
Debreceni Egyetem,
Bölcsészettudományi Kar,
Történelmi és Néprajzi
Doktori Iskola, I. évfolyam